

K OBDELAVI POLJA V SLOVENSKI ISTRI

(Nekaj misli ob popotnih zapiskih)

Sergij Vilfan

»Poslal je (vojvoda Ivan) na našo zemljo Slovane; oni orjejo našo zemljo in naše ledine, kosijo naše travnike, pasejo po naših pašnikih...«

Tako se leta 804 na znanem rižanskem zboru pritožujejo istrska mesta. Prvi slovanski naseljenci v Istri se tedaj okrog leta 800 ukvarjajo s poljedelstvom in živinorejo. Zemljo orjejo, pri tem pa jo tudi krčijo. To pa je tudi vse, kar nam pove to mesto rižanske poravnave o našem predmetu. Cela vrsta vprašanj nam ostane odprtih: ali so uporabljali ralo ali plug, ali so se pri izdelavi in uporabi orodij česa naučili od istrskih prvoselcev, kakšen je bil njihov poljedelski sistem in še mnoga druga vprašanja. Pri tem pa gre za vprašanja, ki so v najtesnejši zvezi z pojasnitvijo slovanske kolonizacije v Istri.

Tudi redki poznejši viri so malo zgovorni. Nekaj vpogleda v obdelavo polj nam nudi opis lupoglavskega gospostva v hrvatski Istri iz leta 1523. Razen pravih njiv, katerih donose upošteva ta popis, imajo kmetje v tem gospostvu tudi desetinske njive, ki so našete posebej. »Take njive izkopljejo in obdelajo kmetje iz puste zemlje in dolin, dajejo od njih leto ali dve desetino, nato jih puščajo zopet nekaj let v pušči in jih le redkokdaj obdelajo. Zato teh zemljišč tudi ne gre oceniti kot obdelovalne njive.« Morda je to prvi izrečni opis letečih njiv v notranjosti Istre, sicer ne požigalniških, pač pa verjetno večinoma motičnih.

Podatki, ki jih imamo iz 16. stoletja za beneško plat, kažejo na izredno dinamiko novih krčenj, ki pa ustvarjajo tudi stalne njive.

Take podatke bi mogli vsaj za starejšo dobo do 18. stoletja izpopolniti najbrž le s posameznimi fragmenti, ki bi stežka dali zaokroženo razvojno podobo, vsaj kolikor se tiče neposredno našega predmeta.

Že teh nekaj odlomkov pa nam kaže na to, da ima borba za zemljo v teh krajih svoje posebne oblike. Večina slovenskih krajev je do 16. stoletja utrdila obseg svoje poljedelske zemlje in nova krčenja imajo relativno majhen pomen; njihov vpliv na razvoj vasi nikakor ne more biti več odločilen. Tudi posamezna kmetijska gospodarstva so ustaljena. Njihovo število se povečuje kvečjemu z redkimi delitvami kmetij ali pa z nastankom kajž, ki pa praviloma ne tvorijo pod-

lage za razvoj samostojne kmetije. Bistveno drugačen je položaj v Istri. Vas, kmetije in orna zemlja — vse je bolj dinamično. Vedlo bi nas predaleč, če bi hoteli ta pojav v celoti opisati in razložiti; omejujemo se za zdaj le na nekatere opazke v zvezi z obdelavo polja.

V zvezi s študijem gospodarske in družbene zgodovine na nekdanjem deželskosodnem gospostvu Socerb — tega študija še zdaleč nisem zaključil — sem si leta 1953 ogledal večino vasi, ki so nekdam tvorile to gospostvo, ki je na zahodu mejilo na ozemlje mesta Trsta, na jugovzhodu pa segalo mimo Slavnika na pobočja Čičarije v hrvatski Istri. Izmed mnogih beležk, ki naj bi služile v pojasnitev ali delno tudi dopolnitev bogatega arhivskega gradiva, ki nam je ohranjeno za te kraje, je tudi nekaj takih, ki sodijo v tukaj postavljeni okvir. Zapisane niso bile z namenom, da bi nudile obširno, analitično in deskriptivno podobo ornega ali motičnega poljedelstva v tem delu slovenske Istre, ker tako zbiranje gradiva ni bilo nameravano in ni moj posel. Moja vprašanja in zapisi so bili že vnaprej usmerjeni le na določene predmete, ki sem jih izbral glede na potrebe, ki mi jih je postavljalo arhivsko gradivo kot ključne za določene probleme. Za pojasnitev vaške organizacije, neagrarnih pridobitnih panog in imovinskih odnosov sem moral tu in tam upoštevati tudi orno zemljo in njeno obdelavo, vedno z določenih gledišč. Kot pripravljalno delo za sintetično zgodovinsko študijo dajem pregled zapisanih podatkov o tem predmetu, ne zato, da bi podrobno delo etnografa na tem terenu postalo odveč, marveč zato, da bi ob nekaterih podatkih pokazal na širši kompleks problematike v gospodarski zgodovini slovenske Istre, problematike, ki ni brez aktualne note in pri kateri so terenski podatki lahko zelo poučni. Dokler so ti podatki osamljeni ali krajevno omejeni, se nam ob njih vprašanja šele postavljajo in le delno rešujejo, medtem ko nam bo šele širša povezava nudila tudi odgovor. V današnjem stanju se moramo pač še le prevečkrat zadovoljiti s prvim, toda tudi spoznavanje problemov in njihove medsebojne povezave je ena izmed stopenj k rešitvi.

Pri terenskih podatkih se omejujem na zgoraj označeno socerbsko ozemlje. Poizvedovanje v krajih okrog Hrovatinov v enem izmed obrežnih predelov beneške Istre pa je pokazalo, da marsikateri podatek velja tudi tu.

1. Njive. Narava omogoča obdelavo njiv na kraških poljih, na pobočjih ali slemenih v kraških dolinah ter sicer ponekod v gmajni. Že tu se pojavlja prvo vprašanje: ali se je urbarizacija tal vedno izvršila po tem, najbolj naravnem vrstnem redu. Najstarejša kolonizacijska oblika v Istri, ki jo z gotovostjo ugotavljamo, so predrimski kašteljeri. Pri izbiri njihove lege so odločali predvsem obrambni razlogi. To sicer ne izključuje sočasne obdelave vsaj bližnjih kraških polj, vendar imajo nekatere vasi ob kraških poljih slovanska imena (na pr. Prešnica, nekdam Presušnica), kar bi kazalo na njih primeroma

młajši nastanek. Podoba je, da že v teh najstarejših dobah kolonizacije naravni moment rodovitnosti tal ni bil edino odločilen.

Ko pa so kraška polja urbarizirana, tvorijo primeroma stalno jedro poljedelske obdelave. Drugače je z njivskimi kompleksi na pomočjih in slemenih. Erozija vode in vetra vnašata tu znatno dinamičnost, s katero se vasi v alpskih predelih ne morejo meriti.

Reambulančne mape iz leta 1869 izkazujejo 89 ha njiv v Podgorju, danes je njiv kakih 15 odstotkov manj. Pravijo, da orna zemlja sploh peša, ker jo odnaša voda. — Ocizla je po pripovedovanju domačina imela nekoč njive pod vasjo, »kjer je slaba zemlja«. Njive so sicer še zdaj tam, vendar ob suši ne obrode. Zato pa so napravili nov njivski kompleks nad vasjo, kjer so včasih pasli. — Da take trditve niso izvite iz trte, najlepše dokazuje primer vasi Beke. Kdor pride iz Ocizle v vas, je šel mimo mnogih, popolnoma neobdelanih teras. Od nekdanje obdelovalne zemlje je ostalo le nekaj prstov na debelo.

Premiki njivskih kompleksov gredo še dalje: O vasi Petrinje gre splošno izročilo, da je bila vsa vas včasih nekje drugje v bližini in da se je imenovala Trpce. Dejansko so Trpce še danes ledinsko ime. Vas so predstavili baje zaradi kač in na njenem prvotnem mestu je še nekaj obdelovalne zemlje, ki menda spada zdaj k Črnemu kalu. Na Trpce se veže tudi tradicija o grofici, ki je prodala ta kraj Črnikalcem za slepo kobilo. — Če nič drugega, je na tej tradiciji resnično to, da je bila v 16. stoletju vas Trpce, da pa se tedaj Petrinje ne omenjajo. V 17. stoletju pa se omenjajo Petrinje, ne pa Trpce. Dejstvo, da so Trpce še danes ledinsko ime, potrjuje verjetnost tradicije. — Najsi se je vas res preselila zaradi gadov ali zaradi drugih vzrokov, vsa tradicija kaže na neko dinamičnost celo glede same lege vasi. — Primer opuščene vasi Novaci (po starem Novaki) v danes hrvatski soseščini je primer zase.

Primer premika njivskih površin imamo tudi v Nasircu. Tu so bile nekoč njive v smeri proti Vrhpolju. Ker so bile te njive močno izpostavljene suši, so jih po prvi svetovni vojni opustili in je zdaj tu v glavnem košenina. Nove njive so napravili v dolini, kjer se suša manj občuti.

Celó na svetu, ki je na videz manj izpostavljen, kakor pri Prešnici, so morali neke stare njive opustiti. Pravijo, da je »zhanjalo drhám«, kar pomeni, da je skalovje (stene) prišlo tako blizu površja, da se je plug zatikal, tekkel po »steni« in ga je zanašalo, ker je »zemljo burja vzela«. O taki njivi pravijo — »Je steklo«.

Tretjo vrsto zemlje tvorijo »ograde«. Že ime samo pove, da gre za ograjene dele gmajne, ki si jih je posameznik prilastil, pač z namenom, da bi jih obdeloval. Ograja ni toliko simbol, prevzema v lastnino kot zaščitno sredstvo proti škodi, ki bi jo kulturam utegnila povzročiti živina. Tak proces krčenja se na socerbskem ozemlju pogosto omenja v 16. stoletju. O krčenju gmajn in ustreznih pravnih razmerjih v tej dobi razpravljam drugje v zvezi z živinorejo. Iz nekaterih ohranjenih

podatkov moremo sklepati, da je tudi ta proces krčenja že srednjeveški. V večjih dolinah se je krčenje opravljalo po želji in v interesu zemljiškega gospoda, čigar podložnik je s tem dobil več zemlje in ga je bilo moči močnejše obremeniti z dajatvami.

Nekatere ograde so gotovo postale stalne njive. Primer letečih njiv, kakršnega smo navedli za lupoglavsko gospostvo v hrvatski Istri, nam sicer v socerbskih arhivalijah ni ohranjen, podatki o obdelavi te zemlje in o njenih kulturah pa nam bodo pokazali, da je tudi njihova današnja obdelava še zelo blizu sistemu letečih njiv. Pa tudi kolikor je ograda dobila značaj stalne njive, se v zadnjem času opaža tendenca opuščanja te vrste njiv.

Kako daleč je šlo pridobivanje novih njiv, nam spričuje tradicija v vasi Prešnica, kjer pravijo, da so nekoč pridelovali krompir celo na Preški gori (nekdanji planini), kamor so nosili gnoj v koših.

2. O r a n j e. Pravijo, da je včasih šel mož v gozd s sekiro in se vrnil z vozom. Voz je bil torej v celoti preprosto domače delo brez železnih delov. Skoraj v celoti velja to tudi o plugu, kakršen je bil v rabi do prve svetovne vojne, ko so ga začeli nadomeščati kupljeni železni plugi. Zaradi krajšega izražanja bomo prejšnji plug označevali skratka kot stari plug, kar naj še ne pomeni končne sodbe o njegovi starosti.

Od bistvenih delov starega pluga je železen samo lemež, ki je bil kupljen. Glavna posebnost plugov na nekdanjem socerbskem ozemlju je v tem, da pogosto nimajo črtala. Brez črtala so bili stari plugi v Podgorju, Nasircu, Mihelah in v hrvatskih Jelovicah. Črtalo so imeli v Beki, Ocizli in Črnotičah. V Prešnici so imeli črtalo le za težko zemljo. V splošnem utemeljujejo razlike glede črtala s tem, da ga v lahki zemlji ni treba, medtem ko nasprotno v Beki trdijo, da je zemlja sicer lahka, da pa so stari plugi vendarle imeli črtalo. Razlika v zemlji je gotovo važen moment, ki je vplival na to, ali je plug imel črtalo ali ne, najbrž pa ni bil to edini moment. Kakor je s hrvaškega ozemlja znano, je plug brez črtala precejšnja redkost, kakor je na drugi strani še večja redkost ralo s črtalom. Vsiljuje se domneva, da se je v nekaterih vaseh — pač tudi zaradi kakovosti zemlje — razvoj ustavil na neki vmesni stopnji med ralom in plugom. Za primerjavo med plugom brez črtala in plugom s črtalom v teh krajih imam na razpolago samo dva primerka: brez črtala iz Podgorja in s črtalom iz sosednih Črnotičev. Samo iz dveh primerkov pa še ni moči sklepati na tipičnost razlik med obema (na pr. močno kolenasti gredelj v Podgorju, skoraj ravni gredelj s kratkim črtalom v Črnotičah).

Zaenkrat se bo treba zadovoljiti s temi ugotovitvami. Nekaj razlage utegne prinesiti podrobnejša primerjava nomenklature posameznih važnejših delov pluga, pri čemer pa bo šlo že za širšo primerjavo izrazoslovja z raznih delov slovenskega ozemlja in iz večjega števila

krajev hrvatske Istre. Tu naj se omejimo le na primerjavo nekaterih nazivov iz slovenskega Podgorja in iz hrvatskih Jelovic:

Podgorje	Jelovice
zob	zub
préurōč	ročník
daska	daska
lämäš	lémeš
päru od lämäša	
kôzbōc	íglica
hrédälj	grédelj
hradánca	plužnice (kadine)

(črtala v obeh primerih ni)

Za zob je v drugih slovenskih vaseh bolj razširjen naziv plaz, tembolj značilno je, da je podgorski naziv »zob« soroden hrvatskemu. Pri tem pa se nam med podgorsko in jeloviško nazivje postavlja precej ostra meja. Zdi se, da je podgorsko nazivje bliže splošnim slovenskim nazivom kot pa je jeloviško splošno hrvatskim. Iz tega vnaprej ne bi smeli izvajati nobenih sklepov. Opozoriti pa je treba na to, da bi širša primerjava tega nazivja utegnila dati nekaj opor za podrobnejšo analizo kolonizacijske zgodovine. Na ozemlju Buzeta se kažejo spočetka precej močni slovenski kolonizacijski elementi. Podgorje je na drugi strani proti koncu srednjega veka upravno odrezano od sosednih slovenskih krajev in je obenem z Jelovicami, Novaki (od katerih so danes preostale le še razvaline in nekatere njive) in Vodicama v upravnem območju beneškega Rasporja. V začetku 16. stoletja pridejo vse štiri vasi pod Socerb. V drugi polovici 16. stoletja je razlika med priimki znatna:

Podgorje	Jelovice
Rojc	Božič
Flendija	Magličić
Andrejašič	Lavrinić
Poljak	Katić

Do kake mere je tedaj že napredovala kolonizacija vlaških Čičev v hribovskih hrvatskih vaseh, bi iz teh priimkov morda kdaj mogli sklepati.

Zgodovina teh vasi kaže po vsem povedanem, da moremo na tem terenu računati z zelo močnim križanjem raznih vplivov, katerih intenzivnosti pa danes še ne moremo presoditi. Poleg ledinskih imen more zlasti analiza nazivja plugov prispevati k razjasnitvi raznih kolonizacijskih plasti.

Za transport pluga na njivo uporabljajo »paduro«. Pri vlačanju pluga ob oranju so redoma vmesni člen »kulca«. Posamezni primerki

ohranjenih kulec so popolnoma leseni vključno z osmi in neokovani, ali pa imajo le malo železa. Posebnost kulec v vinorodnih predelih je »pouza«: da bi osi ob oranju med plantami ne zadevale v trte in jih poškodovale, sta na vsako stran kulec od spredaj na osi speljani dve močnejši palici, ki ob trti spolzita, ne da bi jo ranili. Plante so bile starejša oblika vinogradov, ko so trto sadili še na »klon«. Po štiri trte so vsadili okrog klona, deblaste rastline, ki so ji veje obrezovali tako, da so ob njih razpeljavali trte. Kloni s trtami so tvorili vrsto — plante, med plantami pa so bile po 2—5 metrov široke »lehe«, ki so jih mogli orati. Novejša oblika vinograda so posamezno sajene trte, ki so na žici razpeljane med koli in tako tvorijo drugačno vrsto — »pared« (v več izgovornih variantah). Med pardi so rahnade (tudi v več izgovornih variantah), ki so bistveno ožje od leh in ki jih ne orjejo. Včasih je rahnada dvojna vrsta trt z vmesnim prostorom vred. Ob novi obliki vinogradov je potreba po pouzi odpadla.

Za vprego služi oje. Na njegovo sprednjo, nazaj ukrivljeno rogovilo (ključ) se z jarmancem (zvitó iz trte ali beke) vpreže jarem. V krajih s težko zemljo orjejo z dvema paroma volov. Pred oje pride tedaj še drugo — četver. Oranje na četver pomeni toliko kot oranje z dvema paroma. Zdi se, da je bilo v 17. stoletju oranje z dvema paroma splošno običajno, ker se tedaj šteje goveja živina v vasi na pluge (aratro) in pri tem pomeni en »plug« toliko kot štiri glave. V slovenščino bi torej kazalo ta smisel besede aratro prevajati kot četver. Podatki o številu živine po vaseh kažejo, da tedaj ni mogel vsak vaščan orati z lastno živino, ker je ni bilo toliko v vasi. Pa še živina, ki jo je vas premogla, je bila v veliki meri samo v reji napol kot last tržaških meščanov.

Glede načina oranja (lehe, razori) ni bilo opaziti bistvenih posebnosti.

Zemlja, ki se v enem dnevu zorje s krajevno običajno vprego, velja po starem za mersko enoto, za katero je doslej zabeležen iz italijanščine vzeti naziv žrnada. V žrnadah napovedujejo vaščani svojo orno zemljo že leta 1627. Žrnada ni površinsko povsod enako določena mera, marveč se razlikuje od kraja do kraja. Treba je razlikovati žrnado z novim in žrnado s starim plugom. O drugi je slišati najrazličnejše izmere, od 10 do 30 arov. V krajih z zelo težko zemljo bo treba računati z nižjo številko, v krajih z zelo lahko zemljo z višjo, sicer pa bo v glavnem veljalo povprečje okrog 20 arov, ki se dejansko največkrat navaja.

Stari plug orje plitvo. V zvezi s tem je način setve. Skoraj vsi podatki iz raznih vasi se ujemajo v tem, da so seme sejali na nezorano zemljo ter šele nato zemljo zorali s starim plugom, ki semena ni preveč zasul. Kolikor so branali, so to opravili z vejami ali s trnjem, obteženim s kamnom. Brana je očitno v vseh teh vaseh šele pojav zadnjih nekaj desetletij in v Jelovicah je menda še danes ne pogrešajo. Marsikomu se stari način setve in oranje zdi še danes zelo pri-

meren, češ da na ta način seme sicer pozneje skalí, je pa zato rastlina bolj odporna. Le v Nasircu je bilo slišati varianto, da so po starem sejali polovico semena na nezorano, polovico pa na zorano zemljo.

3. Kulture. Če postavljamo vprašanje kultur, nas tu ne zanimajo vsi pridelki, ki se v posameznem kraju pridelujejo na njivi, kot bolj osnovne značilnosti kolobarjenja in počivanja zemlje. Po B. Grafenauerju »precej intenzivnejši stik Slovencev s staroselci na Krasu in v Primorju sploh omogoča domneve, da so tod prišli Slovenci že pred 9. stoletjem pod vplivom staroselcev do dveletnega kolobarjenja z ustaljenimi njivami, ki se je — kakor drugod v Sredozemlju — tudi tu ponekod ohranilo prav do vplivov fiziokratizma v 18. stoletju.«

Gotovo ne smemo pričakovati, da nam bo ugotovitev kultur in njihovega zaporedja po terenskih podatkih iz zadnjih let na mah odprla davne skrivnosti. Nekaj zaključkov pa nam bo najbrž vendarle omogočila.

V veliki večini vasi velja za glavni orni svet naslednje zaporedje: 1. gnojenje + krompir; 2. belo žito (z močnimi variantami po raznih vaseh, na pr. Socerb največ ječmen) in nato pogostoma repa; 3. večinoma koruza, včasih tudi oves; 1. gnojenje + krompir. Obrača se torej na tri leta, praviloma brez počitka.

Manj pogosta varianta je obračanje na štiri leta (Nasirec, Kastelec), pri čemer se za eno leto še enkrat vrine ena izmed vrst žita. Tudi tu preidejo iz enega kolobarja brez počivanja neposredno v naslednji kolobar.

V posameznostih glede kultur opazamo le nebistvene variante. Redoma se začenja kolobar s krompirjem, ki pride na sveže pognojeno zemljo in splošen pojav je, da počivanje zemlje ni vključeno v redni potek kolobarjenja. Zemljo pustijo počivati šele takrat, ko njiva »steče«, »postane jalova«. To se zgodi največkrat na 10—20 let, pa tudi na daljša razdobja. Tedaj posejejo deteljo (redkeje sorgo) in pustijo zemljo počivati nekaj let, včasih celo deset let. Nato pa jo začno zopet obdelovati. Kot izhaja iz zgoraj navedenih, precej številnih podatkov o premikih njivskih kompleksov, pa se včasih tudi zgodi, da se celi kompleksi iz tega ali onega razloga opuste in spremenene v travnike oziroma pašnike.

Posebno obliko poznajo v hribovskih Jelovicah: tu se na dve leti menjavata žito in krompir.

Tu in tam se pojavljajo še druge posebnosti: na nekem kraju pri Prešnici so sadili že 14 let vsako leto koruzo, ker je kraj vlažen in koruza dobro uspeva. Najmanj reda poznajo pri ogradah ali novinah, napravljenih na dotlej neobdelanem svetu. Taka njiva se večkrat obdeluje dokler rodi, nato pa opusti. Podobnost z nekdanjimi lupoglavskimi letečimi njivami je očitna. (Pripomniti je treba, da se ograda že zaradi majhnega obsega in lege praviloma obdeluje z motiko!)

Počivanje oziroma opuščanje njiv se opravi takole: na staro ali jalovo njivo posejejo deteljo. Njiva postane pitnica, to je, namenjena se

za krmo (pića-krma). Deteljo polagoma izpodrivajo različne trave, ki jim z enim nazivom pravijo boréd: njiva se zaboredi. Posebno pogosto se pojavi ob zaboredenju členčasta hrana. Zaboredena njiva velja za travnik. Čez nekaj let njivo zopet preorjejo, če je niso pustili zaborediti z namenom, da jo opuste.

Opisani sistem obdelave polj ima torej svoje posebnosti, ki se kažejo zlasti v posebnem načinu počivanja njiv. Te posebnosti imajo gotovo enega izmed vzrokov v primerni sestavi zemlje na kraškem svetu, mnogi znaki pa kažejo, da utegnejo biti vzroki še drugeje: morda v neki zgodovinski tradiciji, gotovo pa v precejšnji meri v splošni gospodarski funkciji ornega poljedelstva v gospodarstvu teh krajev.

*

Ob sami kolonizaciji so kraška polja nudila primerno bazo ornemu poljedelstvu, ki se je po pomenu v nekaterih krajih bolj, v drugih manj merilo z živinorejo. Dejstvo, da je terminologija ornega poljedelstva v celoti slovenska, medtem ko je terminologija živinoreje in vinogradništva v neki, ne prav majhni meri, tuja, kaže celo na to, da je prav orno poljedelstvo v največji meri tvorilo podlago prvi slovanški naselitvi. To je zaenkrat le domneva, ki jo bo treba še kritično preveriti.

Razvoj od konca srednjega veka dalje pa kaže na postopno nazadovanje relativnega pomena ornega poljedelstva. Kmetje se množe in cepijo, v bližini mesta prej in bolj, v bolj oddaljenih krajih pozneje in nekoliko manj. Že v 16. stoletju orno poljedelstvo še zdaleč ne krije domačih potreb. Živinoreja je glede tega na boljšem. Domače gmajne in travniki nudijo že sami precejšnje možnosti, zakup pašnega sveta na Beneškem in pozneje tudi v Furlaniji daje to, kar doma še manjka. V 19. stoletju se živinoreja preusmerja čedalje bolj od drobnice na veliko živino, ki jo držijo v hlevih in v novejšem času nudi uporaba močnih krmil velike možnosti za razmah intenzivne molzne govedoreje, ki dobavlja mleko za trg velikega mesta. Nekateri vasi, kakor Črni kal, pa so vinogradniške že odkar imamo o njih podatke.

Vsaj od 16. stoletja dalje pa se v vaseh tržaškega Brega razvijajo tudi neagrarni pridobitni panoge, zlasti peka kruha iz kupljene moke za prodajo v mestu. Tudi pomena tihotapstva med beneškim in avstrijskim ozemljem ne gre podcenjevati. Prav tako že dolgo zasledujemo razmah mezdne delo. Kmetje hodijo sprva sezonsko obdelovat z motiko meščanske vinograde; v novejšem času biva v naših vaseh tudi tovarniški delavec, železničar itd.

Mož ima svojo glavno funkcijo pri plugu, pri paši drobnice in pri mezdnem delu izven doma. Žena prevzema vodstvo v novih pridobitnih panogah (peka in prodaja kruha, hlevska živinoreja in prodaja mleka), katerim se pridružuje tudi nabiralništvo in prodaja nabranih

sadežev in rastlin. Odtod relativno močni položaj žene v gospodarstvu teh vasi, odkar se to gospodarstvo preusmerja v omenjenem smislu.

Pravkar nakazani razvoj gospodarstva ima tudi zvezo z našim predmetom. Delno so značilnosti ornega poljedelstva teh krajev vzrok tega razvoja, deloma so tudi njegova posledica. V vzročni zvezi pa se tako prepletajo razni zgodovinski momenti od čisto gospodarskih do pravnih (sistem zemljiškega gospostva, podložniških razmerij in dedovanja), da povezuje vseh teh vzrokov ne sodi v ta okvir. Omejujemo se na to, da nakažemo nekaj misli, ki naj bi jih podrobnejše delo kritično preverilo.

Gospodarsko težišče teh krajev že vsaj od 16. stoletja dalje ni na ornem poljedelstvu, kar pa ne pomeni, da zanj sploh ni interesa. Delno pod pritiskom zemljiških gospodov, delno tudi po lastni iniciativi kmetov se urbarizacija zemlje nadaljuje tudi v novem veku (v zvezi s tem je dinamična kolonizacijska podoba). Te dodatne investicije dela v novo zemljo pa so že na meji rentabilnosti, razen tega pa praviloma ne ustvarjajo novih ornih površin za daljšo dobo. Značilno je na drugi strani, da se dodatne investicije v že obstoječo zemljo z intenzifikacijo načina obdelovanja pojavljajo ponekod sicer v obliki vinogradništva (na pr. okrog Doline; Socerb uvede vinogradništvo šele na prehodu iz 16. v 17. stoletje), nekaj manj v obliki vrtnarstva. Najmočnejšo intenzifikacijo je opaziti na področju mlekarstva.

Pridobivanje novih površin je nedvomno v znamenju agrarne hiperpopulacije, ki svojo odvečno delovno silo nalaga deloma v zemljo, deloma daje v službo mestu.

Kmet ima po eni strani opravka z zemljo, ki je po sestavi rodovitna in malo zahtevna, po drugi strani z zemljo, ki jo je že spčetka urbariziral z namenom, da mu bo po potrebi prišla prav tudi kot travnik. V obeh primerih pa mu je orna zemlja — z gledišča celote — le eden izmed virov preživljanja, pogosto nikakor ne najodločilnejši.

Vprašanje je, koliko močni so bili v tej situaciji nagibi za vsestranski intenzivni razvoj ornega poljedelstva. Do prve svetovne vojne ohranjene oblike ornega poljedelstva kažejo na to, da so se nove oblike prilagojevale pogojem terena in da so se pri tem močno prebijale tudi nekatere oblike, ki bi po zunanjih znakih utegnile biti precej arhaične; nekatere izmed njih prirodno, druge bolj historično pogojene. Sledovi letečih njiv, neka neustaljenost same zemlje in kolobarjenja na njej, dvoletno kolobarjenje v Jelovicah, različnosti nazivja, plug brez črtala — vse to so pojavi, ki postavljajo vrsto vprašanj, ki se dotikajo nekaterih osnovnih poglavij kolonizacijske, gospodarske, pa tudi socialne zgodovine. V usmeritvi na taka vprašanja je ena izmed osnovnih nalog raziskave o poljedelstvu v slovenski Istri, ki pa bo mogla dati končne odgovore šele s pritegnitvijo široke komparacije po eni strani in proučitve fiziokratizma v primorskih krajih po drugi strani.

Opombe

Gornji članek je dopolnilo obsežnejšega prikaza živinoreje in njenih zgodovinskih organizacijskih oblik, ki sem ga pripravil za Kroniko. Glede navedbe virov in terenskega gradiva — pri zapisovanju sta sodelovala tudi tov. Marija Jagodic in Jernej Sušteršič — se sklicujem na to razpravo.

Tu neposredno uporabljene arhivalije so: DAS, Viced. arhiv fasc. I/55; DAS, Stan. arhiv, stara škatla S. Servolo ter Koprski arhiv (Pietrapelosa).

Od literature prim. zlasti: M. Kos, O starejši slovenski kolonizaciji v Istri, Razprave SAZU, Razreda za zgodovino in družbene vede, I/1950; B. Grafenauer, Ustoličevanje koroških vojvod..., Ljubljana 1952, str. 453; B. Bratanič, Orače sprave u Hrvata, Zagreb 1959.

Zusammenfassung

EINIGE GEDANKEN ZUR FELDBEARBEITUNG IM SLOWENISCHEN ISTRIEN

Gelegentlich seiner Arbeit in den Dörfern der ehemaligen Herrschaft S. Serff hat der Verfasser im Rahmen umfangreicherer wirtschaftsgeschichtlicher Studien einige Notizen über die Feldbearbeitung genommen. Es wird hier auf einige Besonderheiten aufmerksam gemacht: neue Rodung, Labilität gewisser Feldkomplexe, verhältnismässig freies Feldbausystem, Pflüge ohne Messer in einigen Dörfern. Es wird hiebei auf einige Probleme der Kolonisierungs- und Wirtschaftsgeschichte aufmerksam gemacht, mit denen die erwähnten Erscheinungen zusammenhängen könnten. Jedes endgültige Urteil bedarf aber noch weiteren lokalen und vergleichenden Materials.